

ה ק ד מ ה

המכון ע"ש ד"ר פ. שלזינגר ז"ל לחקר הרפואה על פי התורה, ליד ביה"ח שערי-צדק בירושלים, בשתוף עם הועדה הבין משרדית לפיקוח על המוהלים ליד הרבנות הראשית לישראל, קיימו כנס ארצי של מוהלים, ראשון מסוגו בארץ.

הכנס התקיים ביום י"ד סיון תשל"ז (31.5.77) בבית החולים שערי-צדק בירושלים, והוקדש למפגש בין המוהלים בארץ והצגת היבטים רפואיים הנוגעים למוהלים.

המטרה העקרית של הכנס הייתה להפגיש את המוהלים עם הבעיות הרפואיות המעשיות והממשיות הנוגעות לעבודתם היום-יומית, תוך ביסוס והסבר רפואי של בעיות אלו.

לפי בקשת מוהלים רבים שהשתתפו באותו כנס, סכמנו את ההרצאות הרפואיות בחוברת מיוחדת ואנו תקוה שהדברים יאירו ויעוררו את העוסקים במקצוע הקודש של מוהלות, להקפדה יתירה בעיסוקם הנוגע לפיקוח נפש, ולהגברת הידע המקצועי שלהם.

צרפנו לחוברת זו תשובות אחדות של הרב הגאון ר' אליעזר יהודה וולדינברג שליט"א, הדנות בבעיות אקוטאליות של מילה, רפואה והלכה. אף כי הרב לא השתתף בכנס הנ"ל, ראינו לנכון לצרף את תשובותיו הנ"ל, כי יש בהן הוראות הלכה למעשה בדברים חשובים ונחוצים למוהלים ומהווים הם עטרה וגולת הכותרת של חוברת זו.

פ ת י ח ה

ד"ר אברהם שטינברג

א. ערכה של מצות המילה

בשולחן ערוך¹ קבע מרן המחבר: „וגדולה מצוה זו משאר מצוות עשה“. במילים קצרות אלו ובמשפט תמציתי זה סיכם מרן הבית יוסף את גישת התורה וחכמי התלמוד והמדרש למצות המילה. ואכן, רבים המה מאמרי חז"ל המדגישים את ערכה וחשיבותה של מצות המילה ומגדילים הם בשבחה ובחביבותה.

להלן מספר דוגמאות המדגימות את הקו הכללי של השקפת חז"ל ביחס למצוה זו:

1 „רבי ישמעאל אומר: גדולה מילה שנכרתו עליה שלוש עשרה בריתות; רבי יוסי אומר, גדולה מילה שדוחה את השבת החמורה; רבי יהושע בן קרחה אומר, גדולה מילה שלא נתלה לו למשה הצדיק עליה, אפילו מלא שעה; רבי נחמיה אומר, גדולה מילה שדוחה את הנגעים; רבי אומר, גדולה מילה שכל המצוות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל, שנאמר (בראשית י"ז) התהלך לפני והיה תמים; דבר אחר, גדולה מילה שאלמלא היא, לא ברא הקב"ה את עולמו, שנאמר (ירמיהו, ל"ג) כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי; רבי אומר, גדולה מילה שהיא שקולה כנגד כל המצוות, שנאמר הנה דם וכו' "2.

2 „... והמפר בריתו של אברהם אבינו ... אע"פ שיש בידו מעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא"3. ומאידך: „חביבה מילה, שנשבע הקב"ה לאברהם, שכל מי שהוא מהול אינו יורד לגהינום"4

1 שו"ע יו"ד, ר"ס, א.

2 משנה נדריכ, ל"א, ב, ולפי גירסת הר"ן והתוס'. וראה ברמב"ם, סוף הלכות מילה. וראה עוד בגמ' נדרים, לב, א, ובירושלמי נדרים, פ"ג, ה"ד, וכמוררר רבה, בראשית מ"ו. ומענין לציין את הפירוש בספר עוללות אפרים (דף קל"ב) — מדוע שקולה המילה כנגד כל המצוות? „שולת מצות המילה מספר המצוות שבתורה תרי"ג והמילה נקראת ברית אותיות למספר תרי"ב, אם כן היא שקולה כנגד כולם“.

3 משנה אבות, ג', י"א: סנהדרין, צ"ט, א'. וראה: א" אורבך, חז"ל פרקי אמונות ודעות, עמ' 263.

4 תנחומא, לך, כ': מדרש שו"ט, תהלים, ו'.

וכן: „אעפ שאין לישראל מעשים טובים הקב"ה גואלן בזכות המילה"⁵.

3 זכויות שונות למצוות המילה: „באיזה זכות היה אהרון נכנס לבית הקדשים — זכות המילה היתה נכנסת עמו"⁶; „אם מקיימים בניך את המילה, הם נכנסים לארץ, ואם לאו — אינם נכנסים"⁷; „בוא וראה כוחה של מילה, שעד שלא נימול אברהם היה נופל ואח"כ אני מדבר עמו, עכשיו שנימול — הוא יושב ואני עומד"⁸.

4 מצות מילה היא אחת המצוות שמקיימים בשמחה: „כל מצוה שקבלו עליהן בשמחה, כגון מילה... עדיין עושין אותה בשמחה"⁹.

5 יתר על כן, מצות מילה היתה אחת מנושאי השמר, שהמלכות גזרה לבטלה ובני ישראל מסרו נפשם על קיומה: „רבי נתן אומר, לאוהבי ולשומרי מצוותי (שמות, כ') — אלו ישראל שהם יושבים בארץ ישראל ונותנים נפשם על המצוות. מה לך יוצא ליהרג, על שמלתי את בני..."¹⁰. וכן: „רבי שמעון בן אלעזר אומר, כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליהן למיתה בשעת גזירת המלכות, כגון עבודת כוכבים ומילה, עדיין היא מוחזקת בידם"¹¹.

5 מדרש אגדת בראשית, יז. וראה בפירושו הרמב"ן על שיר השירים, שבעקבות המשיח כאשר הדור כולו יהיה חייב ותשתכח תורה מישראל ותרבה החוצפה והעזות — לא ישאר ביום רק זכות המילה.

6 שמות רבה, לה.

7 בראשית רבה, מו.

9 פרקי דרבי אליעזר, כ"ט.

9 שבת, ק"ל, א. וכן במגילה, ט"ז, ב — „ששון — זה מילה". ובגיטין נז, ב — „אם הבנים שמחה — זו מילה שניתנה בשמיני".

10 מכילתא דר"י, מס' דבחודש, פ"ו, עמ' 227.

11 שבת ק"ל א. וראה עוד בוכרון ברית לראשונים, חלק המילואים (ח"ג) סי' ג'; בספר אות ברית (ש. כהן), עמ' 19—23; ובאנציקלופדיה העברית, ע' מילה — על ההיסטוריה של גזירות המלכות נגד מצוות המילה. ומענין לציין שלא רק נזכרים גורו נגד המילה, אלא גם מבני ישראל כמו נגדה — הלא הם הרפורמים מגרמניה ובראשם יוסט וקרייצנאך, אשר פרסמו בשנת 1843 מאמר גדול ובו חמישה טעמים נגד המילה. אחריהם פרסם שמואל הולדהיים ספר שלם על אי נחיצות המילה מטעם הדת היהודית, ודעות אפיקורסיות אלו התפשטו מאוחר יותר גם לרוסיה ולארה"ב על ידי רפורמים שונים. אכן, גם גזירה זו של „מחריבייך ומהרסייך ממך יצאו" — לא יצאה לפועל, וראה באריכות באות ברית (ש. כהן), עמ' 34—39.

המקורות המצויינים עד כה מוכיחים את גודל השיבות המצוה וערכה בהלכה ובמחשבת היהדות. אך כמובן, אין זה אלא בבחינת נציגות, כי ישנם עוד מדרשים רבים, בנגלה ובנסתר, המדגישים ומגדילים את מצות המילה¹².

ב. טעמי המצוה

הנה, למרות שהתורה עצמה ציינה את טעם מצות המילה, כאמור: „והיה לאות ברית ביני וביניכם”¹³, בכל זאת מצינו ספרות רבנית רחבה המנסה לתת טעמים שונים למצוה זו.

1 מדרשים וראשונים אחדים מדגישים ומרחיבים את טעמה של התורה, היינו הייחוד של עם ישראל וההדנשה הגופנית לשוני בינו לבין יתר העמים: „והיה לאות ברית — שיכירו אתכם כל העמים, כי אתם זרע ברכ ה'”¹⁴. וכן: „להבדילם משאר העמים בצורת גופם כמו בנפשותיהם”¹⁵.

2 ואכן, יש לציין, שהיו חלושי אמונה ודעת בתקופות שונות, שניסו לטשטש את אות הברית ואת ההבדלה בינם לבין העמים על ידי משיכת הנותר מהערלה והארכתה, כך שלא ייראו נימולים עוד, ותז”ל ציינו לגנאי אנשים אלו: „המיפר ברית — זה שהוא מושך לו ערלה”¹⁶.

3 גישה אחרת מיוצגת במדרש¹⁷: „שאל טורנוסרופוס את רבי עקיבא, איזה מעשים יותר נאים, של הקב”ה או של בשר ודם,

12 לדוגמא ראה קובץ מאמרים כאלה בכתרון ברית לראשונים, חלק המילואים, סי' א', בסדר משמרת הבן; בספר הברית, בפתיחה ובסי' ר”ס אות ס”ב; ובכרית עולם, ח”ה, פ”י.

13 כראשית, י”ז, י”ב.

14 מדרש שכל טוב, עה”פ. וכן מדרש חפץ, הובא בתו”ש, פ’ לך, עמ’ תרצ”ט.

15 ספר החינוך, מצוה ב’; ר’ מנחם הבבלי, בטעמי המצוות, ועוד. ולהבדיל, גם שפינוזה הכיר בחשיבות המצוה מבחינה זו, והצהיר שהיא לבדה היתה מספקת להבטחת קיום העם היהודי (ראה: (Tractatus Theologico — Politicus, 3:53, 1670).

16 ירושלמי פאה, פ”א. וכן בסנהדרין, מד, א — עכן מושך בערלתו היה; ובתנחומא, לך, כ’ — יהויקים מושך לו ערלה. מבחינה היסטורית נעשו מעשים אלו בתקופת החשמונאים, כאשר המתיוונים רצו להדמות לגויים בעת משחקי ההתאבקות, שבהם היו הגברים ערומים לחלוטין. וראה בספר אות ברית (ש. כהן) עמ’ 124—123. מענין לציין, שהיפוקראטס חשב כי ערלה כרוחה לא תוכל להמשך עוד, דבר שהוכח כטעות בתקופת המכבים (ראה: אות ברית, שם, עמ’ 6).

17 ב”ר, פ’ י”א; פסיקתא רבתי, פ’ כ”ג.

ולמה אתם מוהלים? אמר לו, של בשר ודם יותר נאים. והביא לו גלוסקאות ושבולים. אמר לו, אלה מעשי הקב"ה ואלה מעשי בשר ודם, איזה יותר נאים? אמר לו, הואיל והוא חפץ במילה למה לא ברא אותו מהול? אמר לו, ולמה טבורו יוצא לו מתחתיו ואמו חותכתו?"

4 טעם אחר מובא על ידי קבוצת פילוסופים בימי הביניים, ובראשם הרמב"ם, הסוברים שהמילה באה, "למעט תאוות המשגל ולהחליש זה האיבר... ולא ניתנה מצוה זאת להשלים חסרון הגוף רק לתשלום חסרון המידות"¹⁸. וכן: "מצות מילה ניתנה... להחליש את כוחו המיני"¹⁹.

יש לציין, שהסבר זה מבוסס ונכון מבחינה פסיכולוגית, כי ידוע שקיים ריכוז רב של קצוות עצבים לחוש המגע בערלה, וכריתתה אכן מחליש את הגירוי המיני.

5 טעם שונה לחלוטין מובא על ידי חוקרים שונים והוא הטעם הרפואי למצוה. כי הנה קיימת ספרות רפואית-מקצועית הדנה בהוראות לביצוע המילה מבחינה רפואית גרידא, והחוקרים רוצים להאזהר במסקנות הרפואיות הללו כדי להסביר את הצורך והתועלת במצות המילה.

ברצוני לעמוד על ממצאים אחדים של מחקרים ועבודות רפואיות הדנות במילה.

א פרטן האיבר — (Carcinoma of Penis) — לדעת כל החוקרים שבדקו את ההשלכות הרפואיות של ביצוע המילה — מונעת היא את היווצרות סרטן האיבר.

בארה"ב מדווח על 300 מיתות לשנה מסרטן האיבר; באנגליה — 200; באוסטרליה — 10; בסין — 18% מהסרטנים של הזכרים הוא של האיבר — וכל המקרים הם באנשים בלתי נימולים²⁰. באחת העבודות דווח רק על מקרה אחד של סרטן האיבר במי

18 מורה נבוכים, ח"ג, פ' מ"ט. וראה בשו"ת הרשב"א, ח"ד, סי' רנ"ג — שדחה שיטה זו של הרמב"ם. גם פילון האלכסנדרוני בספרו "על דבר המילה" הביא בין שאר נימוקיו, גם נימוק זה.

19 רלב"ג, סוף שמיני. וכן פירשו גם פרשנים אחרים, כמו האלשיך ורבינו בחיי. וראה בזכרון ברית לראשונים, חלק המילואים, סי' ו'.

20 Current Problems in Pediatrics, Vol. VII, No. 5, March 1977, G. W. Kaplan, Circumcision — An Overview.

שנימול, וגם שם לא היתה מילה מלאה והעטרה היתה עדיין מכוסה.²¹

בהשוואה שנעשתה בין שבטים אפריקניים באוגנדה ובקניה המבצעים מילה, לבין שבטים אחרים מאותם אזורים שאינם מבצעים מילה, נמצאה שכיחות גבוהה באופן ברור של סרטן האיבר בבילתי נימולים לעומת חוסר הסרטן הזה בנימולים.²²

דבר דומה נמצא בסקירה בהודו, בין הינדים שאינם מבצעים מילה, לבין המוסלמים, אשר מבצעים מילה. גם כאן גבוהה יותר שכיחות סרטן המילה בהינדים לעומת המוסלמים. יתר על כן, באחת העבודות נמצא שמילה בגיל הניאונטלי כפי שמבוצע על ידי היהודים — יעילה יותר כאמצעי מניעה להיווצרות סרטן האיבר מאשר מילה בגיל המבוגר יותר — כפי שמבצעים המוסלמים. כך נמצא ששכיחות סרטן האיבר גבוהה ביותר בין הנוצרים (שאינם נימולים כלל), שכיחות נמוכה בין המוסלמים וכמעט בלתי מצויה בין היהודים.²³

ב סרטן הערמונית — (Carcinoma of Prostate) — בעבודה אחת²⁴ תוארה שכיחות פחותה יותר של סרטן זה בנימולים, אך עובדה זו לא אושרה במחקרים אחרים^{20, 25}.

ג סרטן צוואר הרחם — (Carcinoma of Cervix Uteri) — במספר עבודות נמצא, שקיימת שכיחות נמוכה יותר של סרטן זה בנשים שבעליהן נימולים. באחת העבודות²¹ מובאת סטטיסטיקה, אשר גילתה כי נשים יהודיות נפגעות בסרטן זה בשיעור של 2.2:100,000, לעומת 44:100,000 בנשים לא יהודיות. אכן, למיטב ידיעתי לא הובאו הוכחות הסותרות ממצאים אלה, אך בכל זאת מטילים מחברים אחרים ספק בקשר הישיר והבלעדי בין סרטן זה לבין מילת הבעל^{20, 25, 26}.

21 R. Burger. T. H. Guthrie, Why Circumcision? Pediatrics, 54:362-364, 1974.

22 O. G. Dodge et al., E. African Med. J. 40:440, 1963:

23 R. L. Miller, D. L. Snyder, Immediate Circumcision of the Newborn Male. Am. J. Obstet, Gynecol., 65:1, 1953.

24 A. Ravich, The Relationship of Circumcision to Cancer of the Prostate. J. Urol, 48:298, 1942.

25 Committee on Fetus and Newborn of the American Academy of Pediatrics: Report of the Ad Hoc Task Force on Circumcision, Pediatrics, 56: 610-611. 1975.

26 M. Terris et al. Relation of Circumcision to Cancer of the Cervix, Am. J. Obstet. Gynecol. 117:1056, 1973.

ד סבוכים מקומיים לבלתי נימולים — קיימים מספר מצבים רפואיים—חולניים באיזור האיבר המופיעים באופן בלעדי בבעלי ערלה, ואשר כריתתה מונעת הופעת סבוכים אלו.

לדוגמא — פימוזיס (Phimosis) — ערלה הדוקה, אשר אין אפשרות להפשילה מעבר לעטרה. עקב היצרותה גורמת לחסימה בדרכי השתן ולסבוכים כלייתיים מאחרים. 96% מהזכרים הנולדים — יש להם פימוזיס „פיזיולוגי“, אך רק 10% מהם יסבלו בעתיד מפתולוגיה משמעותית; פאראפימוזיס (Paraphimosis) — רטרקציה של הערלה מאחורי העטרה ללא אפשרות להתזירה למקומה; בלניטיס (Balanitis) — דלקת של העטרה, שמלוח בדרך כלל פימוזיס; פוסטיטיס (Posthitis) — דלקת של הערלה. הנה, איפוא, יכלנו לתת למילה טעם רפואי—הגיני מונע — מעין ניתוח פרופילקטי למניעת סבוכים מקומיים וגידולים ממאירים. ומענין לציין, שכבר פילון האלכסנדרוני ביסס בעיקר את טעם המילה על התועלת ההגינית והרפואית המופקת מביצועה.

אכן לדעתי, ברור שאין הדבר כן. שהרי אין תורתנו ספר רפואה הנותנת מצוות ספציפיות בעלות מגמה רפואית טהורה. מצות מילה — ככל מצוות התורה — מגמתה, ערכה וטעמיה הם בראש וראשונה בעלי אופי ומשמעות דתית—אמונית. יהד עם זאת, יודעים אנו כי מצוות התורה מגינות ומצילות גם באופן רפואי—גופני, וכך בעקיפין ובאופן משני „מרוויחים“ אנו ממצוות המילה גם פרופילקטיקה רפואית.

אני מדגיש השקפה זו, מכיוון שבספרות הרפואית הכללית קיימת מחלוקת בין הרופאים האם ביצוע המילה הוא דבר רצוי ומומלץ מבחינה רפואית²¹, או שאין כל הצדקה רפואית למילה שגרתית²² — הצדקה רפואית—מקצועית אולי אין, אבל המצוה במקומה עומדת, במלוא חשיבותה וערכה.

6 ולבסוף — ואולי כחזוק לנאמר לעיל — כדאי לציין את דברי המדרש על טעם המילה²³: „נתן הקב"ה המצוות לישראל אלא לצרפן בהם, שנאמר כל אמרת אלוה צרופה“. גם ראשונים אחדים מדגישים: „והיה תמים — שלא תשאל למה מילה, כי כן גזרת המלך“²⁴.

27 בר, פ"י י"א.

28 הראב"ד והאבן עזרא עה"ת בראשית, יו. א. וראה: שו"ת הרשב"א, ח"ד, סי' רנ"ג ומנורת המאור, גר ג', פ"א, ח"א.

וראה עוד בהרחבה על טעמי מצוות מילה במוריה, שנה חמשית, אדר—ניסן, תשל"ד. עמ' ס"ו; שם, שם, טבת, תשל"ה, עמ' ע"ב.

ג. הביבליוגרפיה על מצות המילה²⁹

מצות מילה נידונה מעט יחסית בספרות התלמודית ובספרות ההלכתית עד למאה הקודמת. הרמב"ם כלל את הלכות מילה בספר אהבה והקדיש לה שלושה פרקים. בטור ובשולחן ערוך נכללו הלכות מילה בחלק יורה דעה, סימנים ר"ס—רס"ו. גושאי הכלים של הרמב"ם והשולחן ערוך דנו בפרטי ההלכה, כפי שדנו ביתר הנושאים הכלולים בספרות ההלכה.

ואמנם מענין לציין כאן את דברי המוהל ר' יעקב גלסברג³⁰: „יש מצוות שונות אשר זכו לשם עד כי אין קץ לחבורים אשר נדפסו אודותיהם... ועל ענין מצות המילה, אשר היא עומדת ברומו של עולם היהדות, כידוע ממאמרי חז"ל אשר י"ג בריתות נכרתו עליה ואברהם אבינו אף שקיים כל התורה עד שלא ניתנה, בכל זאת לא היה נקרא תמים עד שמל עצמו... ואודות המצוה הזאת נדפסו רק ספרים מעטי הערך, אשר לא יפיצו אור בהיר על כל עניני המילה, ויסודותיה ומנהגיה, כי כולם נטו רק לדעת הדין השייך לענין מילה, אבל העלימו עין מעיקרה ויסודה. ועיין מה שכתב הרב החכם והמוהל המפורסם בספרו שומר הברית, וזה לשונו: ופליאה דעת ממני הרואה כי יראה חכמים גדולים חקרי לב ראשונים ואחרונים כתבו על כל שורש וענף בדיני תורה תילי תילי הלכות וברוח לבם שקלו וטרו... ובדבר הזה, אשר הוא יתד נאמן תקוע בלב אמונת ישראל וחיי אדם תלוי עליו לא דברו דבר בהרחבה רק בקיצור נמרץ היו נהגים בו“.

טענה אחרת במקצת מביע ד"ר שמואל כהן³¹: „הספרות על דבר המילה עשירה ועניה: עשירה בשפות העמים ועניה בשפתנו הקדושה. ומלבד הספרה (= הספרות) הרבנית אין לנו אף ספר אחד על דבר המילה, אשר יש לו ערך מדעי...“.

אכן, יש לציין, שאין הטענות המובאות לעיל נכונות לגמרי. כי אמנם נכון הדבר שבאופן יחסי אין הספרות ההלכתית והמדעית הנוגעת למילה עשירה במיוחד, אך בכל זאת נכתבו חבורים ועבודות המיוחדות למצוה זו מהיבטים שונים: מצד אחד — הלכות, מינהגים, שאלות ותשובות, פיוטים, קבלה ופולולים, ומאידך — הנחיות טכניות, תאורים רפואיים ומדעיים ודיונים היסטוריים ופילוסופיים הנוגעים למצוה זו.

ברצוני להביא כאן רשימה של ספרות ספציפית למצות המילה (למעט דיונים ביחס למילה בספרות רבנית כללית, ולמעט ספרות הדנה בפרטים בודדים של מצות מילה, כגון המציצה).

29 הנני להביע תודתי לרב המוהל ר' יוסף דוד וייסברג על שהעמיד לרשותי חלק מהספרות הדנה בעניני מילה.

30 בהקדמה לספרו זכרון ברית לראשונים, ברלין, תרנ"ב.

31 בהקדמה לספרו אות ברית, קראקא, תרס"ג.

בקבוצה א' כללתי את הספרים הדגים בצדדים ההלכתיים-דתיים של המצוה, בקבוצה ב' כללתי ספרים הדגים בפירוט גם בצדדים הטכניים והרפואיים של המצוה, ובקבוצה ג' — ספרות לועזית.

קבוצה א'

1. אות ברית, הרב שמעון קוניטץ, פרעססבורג, 1850, (הלכות מילה).
2. אות ברית קודש, הרב יוסף כנאפו, ליורנו, 1884, (הלכות מילה).
3. אות היים ושלום, הרב אליעזר שפירא, האדמו"ר ממונקטש, בערעגסאס, 1921 (ספר הלכתי בסיסי על הלכות מילה ותפילין).
4. בית ישראל, ר' ישראל איסר קלישר, זיטומיר, 1865 (הלכות מילה).
5. הברית, ר' בנימין נידרהופהיים, פפא"מ, 1841 (הלכות ומנהגי מילה).
6. ברית אבות, ר' שבתאי ליפשיץ, מונקאטש, 1898 (הלכות ומנהגי מילה).
7. ברית אברהם, הרב צבי בנימין אויערבך, פפא"מ, 1880 (נוסחאות ופיוטים למילה, וכן הנחיות טכניות לביצוע המילה).
8. ברית אברהם, ר' יצחק קופף, מונקאטש, 1887 (הלכות מילה).
9. ברית יוסף, הרב יוסף ריינרמן, בילגורי, 1930 (הלכות מילה).
10. ברית ציון, הרב בן-ציון אלפס, וילנה, 1925 (עניני מילה).
11. ברית שלום, ר' שלום ווכמן, וורשה, 1929 (מנהגי מילה).
12. דברי משה, הרב משה אלטר, לבוב, 1876 (פלפולים בהלכות מילה).
13. זוכר הברית, הרב אשר אנשל גרינוואלד, אונגוואר, 1931 (הלכות מילה).
14. זכר דוד, הרב דוד זכות, ליורנו, 1837 (מילה לפי הקבלה).
15. חותם ה', הרב יוסף אב"ד מייסלינג, פפד"א, 1743 (הלכות מילה).
16. יפוד יצחק, הרב יצחק אייזיק הלוי מזוראוויץ, זולקווא, 1810 (הלכות ומנהגי מילה).
17. כורת הברית, הרב אליהו פוסק, לבוב, 1893 (הלכות מילה).
18. מדרש שם ועבר, הרב אברהם עבריל, וילנה, 1880 (הלכות וש"ת בעניני מילה).
19. מבשרי מילה, הרב אליהו שמאע הלוי, ליורנו, 1793 (הלכות ומנהגי מילה).
20. מלחמת שלום, הרב מאיר שלום כהן, וילנה: 1886 (הלכות מילה בשבת).

21. נחל הברית, הרב אשר אנשיל כץ, ברוקלין ניו-יורק, 1974 (הלכות ובוררים הלכתיים בעניני מילה).
22. נחלת בנימין, הרב בנימין המבורג, פיורדא, 1841 (הלכות מילה).
23. סוד ה', הרב דוד דלידא, אמשטרדם, 1745 (הלכות ומנהגי מילה).

קבוצה ב'

24. ארת ברית, ד"ר שמואל כהן (רופא ומוהל), קראקא, 1903 (כולל מחקרים היסטוריים, מנהגי מילה ופרקים רפואיים הנוגעים למילה).
25. ספר הברית, הרב מ. ב. פירוטינסקי, ניו-יורק, 1973 (ספר מקיף ויסודי על הלכות מילה, עם אוסף נכבד של כל הדיונים ההלכתיים והרפואיים שלפניו).
26. ברית אברהם, המוהל שמואל דוב איגעלבערג, ורשא, 1888 (כולל הרבה פרטים טכניים ורפואיים בעניני מילה).
27. ברית עולם, הרב חיים יעקב בלום, ניו-יורק, 1950 (חבור מקיף ויסודי הכולל הלכות מילה, מחקרים היסטוריים ופרק רפואי מקיף, עם הערות של ד"ר בנימין הופמן, ראש המחלקה הכירורגית בבית חולים, דאו).
28. דברי אשר, ר' אשר אופנהיים, דעסוי, 1804 (כולל טכניקה של ביצוע המילה).
29. דם ברית, ר' אלכסנדר טורטיס, לונדון, 1900 (בעיקרו על בעית המציצה, ובסופו חלק על המילה באופן טכני ורפואי).
30. זכרון ברית לראשונים, המוהל ר' יעקב גלאסברג, ברלין, 1892 (כולל את „כללי המילה" לר' יעקב ור' גרשום הגוזר — אב ובנו — שני מוהלים מן המאה ה-13 באשכנז, שזה כנראה הספר הראשון המוקדש להלכות ומנהגי המילה. גלאסברג אסף וריכז חומר רב ויסודי על הלכות ומנהגי המילה ועל הטכניקה והבעיות הרפואיות).
31. חותם קודש, שו"ב יעקב לעווין, קראקא, 1892 (הלכות ומנהגי מילה, וכן פרק רפואי וטכני הנוגע לביצוע המילה).
32. משיב נפש, ר' מנחם שרהייא, וילנה, 1906 (הלכות מילה ומציצה — כולל בעיות רפואיות הנוגעות להלכות אלו).
33. נשמת חיים, ר' שלמה פיינזילבער, ירושלים, 1908 (בעניני הלכות מילה לתינוק חולה).
34. תורת הברית, ר' שעפטעל דוידסון, ירושלים, 1936 (הלכות מילה ופרקים רפואיים אנטומיים רבים. לפי בקשת הרב א. י. קוק זצ"ל

הובא החלק הרפואי לפני הרופאים: בנימין הופמן ופלק שלזינגר,
אשר הסכימו, „שהדברים מתאימים לצרכי הרפואה וההגינה“).
35. עטרת פז, ר' שעפטעל דוידסון, תל-אביב, 1945 (השלמה לתורת
הברית, דלעיל).

קבוצה ג'

קיימת ספרות לועזית רחבה בעניני מילה שנכתבה על ידי רבנים, מוהלים,
תאולוגים ורופאים. ד"ר שמואל כהן — בסוף ספרו אות הברית, ציין 195
מאמרים, מונוגרפיות וספרים בגרמנית, לטינית, צרפתית, רוסית ואנגלית,
שנכתבו על המילה עד להוצאת ספרו (1903). מאז נוסף עוד חומר רב —
מדעי ודתי כאחד — בלשונות העמים השונים.

להלן אציין ביבליוגרפיה (חלקית) גרמנית ואנגלית הכוללת ספרים
ומונוגרפיות מיוחדים למילה (למעט מאמרים בכתבי-עת וכד').

36 Arnhold, Circumcision, 1886.

37 Asher A., Jewish Rite of Circumcision, London, 1873.

38 Bamberger, Die Beschneidung, 1913.

39 Baum, Der Theoretisch-Practischer Mohel, 1884.

40 Bergson, Die Beschneidung vom Historischen, Kritischen, u. Medizinischen
Standpunk, 1844.

41 Brecher, Die Beschneidung der Israeliten von der Historischen, Practisch-
Operativen, u. Rituellen Seite, 1845.

42 Friedreich, Ueber die Jüdische Beschneidung in Historischer, Operativer,
u. Sanitätspolizeilicher Beziehung, 1844.

43 Glasberg, Die Beschneidung in ihrer Geschichtlichen, Ethnographischen,
Religiösen u. Medizinischen Bedeutung, 1896.

44 Löwenstein, Die Beschneidung in Lichte der Heutigen Medizinischen Wissen-
schaften, 1897.

45 Preuss, Die Beschneidung nach Bibl u. Talmud, 1897.

46 Proceedings of the Symposium on Current Concepts in Pediatrics and
Urology and their Relationship to Brith Milah, 1976.

47 Remondino, History of Circumcision from the Earliest Times to the
Present, 1891.

48 Salomon, Die Beschneidung, Historisch u. Medicinisch Beleuchtet, 1844

49 Snowman, The Surgery of Ritual Circumcision, 1904.

50 Symposium on Medical Dilemmas and the Practice of Milah, 1978.

כפי שניתן לראות מסקירה חלקית זו, הרי שמרבית החומר ההלכתי נכתב במחצית השניה של המאה הקודמת, וכן גם החומר הרפואי-היסטורי הלועזי. מאידך, החומר הרפואי הנוגע למילה בלשון הקודש נכתב בשלהי המאה הקודמת ובתחילת המאה הנוכחית.

בשנים האחרונות נכתבו מספר ספרים בודדים על ההיבטים השונים של מצות המילה³², אשר רכזו את החומר שנכתב לפנייהם, אך בדרך כלל לא בא כל עדכון מדעי-מודרני של החומר הרפואי הנוגע למילה, וגם לא גידונו בצורה מספקת הבעיות המודרניות בטיפול ואיבחון מחלות היילוד והשלכותיהן על הלכות מילה.

בכל אלה, מורגש החסרון של עבודה רפואית-הלכתית מקיפה ומחודשת. הקובץ שלפנינו אינו אלא בבחינת רמז והתחלה לעבודה חשובה זו.

ד. המוהל והוראת המילה

מקצוע המוהלות הוא אחד הותיקים במקצועות חברתנו ומתחיל למעשה מאבי המוהלים, הלא הוא אברהם אבינו, לפני כ-4,000 שנה. מאז ועד ימינו, באופן רצוף ובלתי פוסק, מתקיים מקצוע זה בכל תפוצות ישראל בכל מושבותיהם. והנה לכתחילה מוטלת המצוה על האב למול את בנו כמו שנפסק בשולחן ערוך³³: „מצות עשה לאב למול את בנו“. אך מכיוון שזהו מקצוע הדורש מומחיות, ידע ונסיון, לא היה זה מעשי שכל אב ימול את בנו, וכך נוצר מקצוע המוהל, המהווה שליחו של האב למול את בנו.

מקורות אחדים בתלמוד משמע שהמוהל היה רופא במקצועו³⁴, אך ברור שאין הדבר לעכוב כלל, וכמו שנפסק בשולחן ערוך³⁵: „הכל כשרים למול“.

32 יש להודיש במיוחד את הספרים הבאים: אית חיים ושלום (שפירא), ספר הברית (פירוטנסקי), ברית עולם (בלום), זוכר הברית (גרינוולד) ותורת הברית (דוידסון).

33 שו"ע, יו"ד, ר"ס, א. וראה קידושין, כ"ט, א' — האב חייב בבנו למולו מגלן, דחייב וימל אברהם את יצחק בנו. ואף כי גלמד בגמרא שם, שהאשה פטורה למול את בנה. בכל זאת מצאנו שהיו אמהות שמלו את בניהן, כגון צפורה אשת משה, וכן משמע מהגמ' שבת קל"ד א', אך ע' בע"ז כ"ז א' ושו"ע יו"ד רס"ד, א' — במחבר ובהגהות הרמ"א ובנו"כ שם.

34 לדוגמא ראה מנחות כ"ד: „עיר שאין בה רופא ישראל ויש בה רופא ארמאי ורופא כותי, ימול ארמאי ואל ימול כותי“; וכן בסנהדרין י"ז: „כל עיר שאין בה עשרה דברים אין תלמיד חכם רשאי לגור בתוכה... רופא“ — ופירש רש"י: רופא שיודע למול. ומענינת גירסת בעל הלכות גדולות לגמ' בשבת קל"ג, ב: „האי אסיא דלא מייץ מעבירינן ליה“ (במקום „האי אומנא...“ לפי גרסתנו).

35 שו"ע יו"ד, רס"ד, א.

וכך הלך והתפתח מקצוע נפרד של מוהל, שוהו עיסוקו המלא ומומחיותו הבלעדית.

המוהלים קבלו הכשרתם המקצועית וההלכתית בצורה טובה — זאת לאור העובדה של מיעוט הסבוכים מביצוע המילה — אך לרוב היתה הכשרתם בלי ממוסדת, ולכן לא יפלא שמוצאים אנו בספרות ההלכתית אזהרות שונות למוהלים, שלא יתרשלו בתפקידם ושילמדו את מקצועם בצורה הטובה ביותר.

לדוגמא: „ילמדו המוהלים דיני המילה והלכותיה ובפרט אופן עשייתה, למען שלא תצא תקלה מתחת ידם... ומי לנו שופך דמים יותר גדול ממוהל הניגש למול בני ישראל ואינו יודע בין ימינו לשמאלו ומחמת חסרון ידיעתו יסתכן הנער, ואיך ימלאו לבו לגשת ולעסוק במלאכת עבודת הקודש הזו מבלי ללמוד תחילה כל הצורך”³⁶. וכן: „עוד רעה חולה היא, כי אחינו מבכרים את המוהלים אשר יעשו את מלאכתם במהירות רבה, וכל המהיר לעשות את המילה, הרי זה משובת. אבל אלה המהירים במלאכתם הסיים העושים שמות בהמילה... והמוהלים המהירים והפוחזים, בחפצם להתגאות על בני אומנותם אשר אינם מהירים, ועל העם המתפלא אל מהירותם אינם בודקים יפה את המילה קודם הגתוח...”³⁷.

ומכאן המסקנות הבאות: „צריכים לתקן, שלא ימול שום אדם עד שיטול רשות מבית הדין שידועים שהוא מומחה ובקי”³⁸. וכן: „ראוי לתקן שלא ימול אדם בלי רשות מבית דין, ועד כ”ה או ל’ שנה לא יותן רשות רק לאב למול את בנו, אך ימול בפני חכמים ובקיאם בדבר”³⁹.

ואמנם באופן היסטורי, יש לציין שנוצרו בין היהודים באמצע המאה ה-י”ח חברות להכנסת ברית, אשר דרשו מהמוהלים לקבל רשיונות לעסוק בעבודתם, לאחר שהוכיחו ידיעותיהם המקצועיות וההלכתיות הרלוונטיות. כך, למשל, נוסדה בלונדון „ח”ק הכנסת ברית” ב-1745, ואשר הקיימה שנים רבות. גם אומות העולם דרשו מהמוהלים לעמוד בבחינות תיאורטיות ומעשיות ולקבל תעודות הסמכה רשמיות⁴⁰. אישורים למוהלים נדרשים כעת במרבית

36 זכר דוד, מאמר א’, דף קל”ו.

37 אות ברית (ש. כהן), עמ’ 155.

38 ספר הזכרונות, סי’ תתק”ן.

39 מגדל עזו להיעב”ץ. וע”ש שהאריך הרבה בדבר זה.

40 המוסד הראשון שדרש זאת היה בית הספר לרפואה בפרוסיה, בשנת 1799. בשנים שלאחר מכן — בתחילת המאה ה-י”ט — נחקקו במקינות שונות בגרמניה, צרפת, רוסיה והונגריה הנחיות רשמיות הדורשות מבחנים מהמוהלים ומתן רשיונות רק לאנשים ישרים שעמדו במבחן תיאורטי ומעשי. חלק מהמדינות דרשו שהמילה תתבצע בנוכחות רופא. וראה באות ברית (ש. כהן), עמ’ 25—34, וברית עולם, עמ’ 26—30.

הקהילות היהודיות בעולם, אך לא קיים מוסד הוראה מסודר המעניק לימוד מקצועי-רפואי-הלכתי למוהלים.⁴¹

בארץ קיימת ועדה לפיקוח על המוהלים.⁴² אין ספק שלועדה זו חשיבות רבה ותרומתה לשמירה על רמת מקצוע המוהלות איננה מוטלת בספק, אך לדעתי יש צורך בנוסף לוועדה המפקחת גם בית-ספר מסודר למוהלים. בית-ספר כזה צריך לכלול הוראה רפואית-תיאורטית הנוגעת למקצוע המוהלות, הוראה טכנית-מעשית של המילה על-פי דרישות ההלכה ולפי עקרונות הכירורגיה והרפואה המודרנית, והוראה מסודרת של כל דיני המילה שעל המוהל לדעת ולנהוג על פיהם.

בטוחני כי בית-ספר כזה יעלה את קרנו של המוהל, יתן לו ביסוס מדעי-הלכתי של מקצועו ויאפשר לו קבלת תעודה רשמית ומוכרת עם אחריות וביטוח כללי כמו כל מקצוע רפואי ופארא-רפואי.

41 יש לציין שבשנים האחרונות התקיים בית-ספר למוהלים בבית-החולים „הר סיני“ (Mount Sinai Hospital) בניו-יורק, אך הוא פסק מלהורות וללמד מוהלים חדשים, ועוסק רק בפיקוח על מוהלים שלמדו בדרך הישנה, הבלתי ממוסדת.
42 ראה להלן על הוועדה — מאת ד"ר ז. פרייאר.